

Litteraturstudie om
surveyundersökningar till
barn och ungdomar

Du får gärna citera Socialstyrelsens texter om du uppger källan, exempelvis i utbildningsmaterial till självkostnadspris, men du får inte använda texterna i kommersiella sammanhang. Socialstyrelsen har ensamrätt att bestämma hur detta verk får användas, enligt lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (upphovsrättslagen). Även bilder, fotografier och illustrationer är skyddade av upphovsrätten, och du måste ha upphovsmannens tillstånd för att använda dem.

ISBN 978-91-7555-266-8
Artikelnummer 2015-1-16

Publicerad www.socialstyrelsen.se, januari 2015

Förord

Regeringen har gett Socialstyrelsen i uppdrag att ta fram en modell för att lyssna på barn i familjehem. Syftet är att utveckla och säkerställa en trygg och säker vård för barn och unga. Som ett led i detta arbete har tre kunskapsunderlag beställts av forskare.

I den här rapporten har Fredrik Scheffer och Andreas Persson vid enheten för mätteknik på Statistiska centralbyrån (SCB) sammanställt forskning och egna erfarenheter om surveyundersökningar som riktar sig till barn och ungdomar.

De två andra kunskapsunderlagen är dels en systematisk översikt över experimentell forskning om faktorer som påverkar tillförlitligheten i barns svar (av Karen Saywitz m.fl.), dels en analys av värdemässiga och normativa ställningstaganden som är viktiga vid intervjuer med barn (av Christian Munthe och Thomas Hartvigsson).

Agneta Holmström
Avdelningschef
Avdelningen för kunskapsstyrning

Innehåll

Förord	3
Sammanfattning	7
Inledning	8
Enheten för mätteknik	8
Mätteknik – den kognitiva processen	9
Modeller över mätsituationen	9
Surveyer riktade till barn och ungdomar	12
Barns utvecklingsstadier	12
Forskning om surveyer riktade till barn	13
Allmän forskning för olika åldersgrupper	14
Att jämföra olika åldersgrupper	16
Insamlingsmetoder för barn	17
Självadministrerade insamlingsmetoder	19
Konstruktion av frågor	20
Skalor och antal svarsalternativ	20
Känsliga frågor	20
Social önskvärdhet – att vilja framstå i bättre dager	21
Risken för röjande	21
Att försäkra respondenten om säkerheten	22
Att justera frågan eller blanketten	22
Test av frågor	23
Egna erfarenheter	24
Surveyer till barn i familjehem	25
Slutsatser och förslag	26
Referenser	28

Sammanfattning

När det gäller enkät- och intervjuundersökningar riktade till barn och ungdomar är det viktigt att särskild hänsyn tas till de yngre barnen. Såväl forskning som våra egna erfarenheter visar att det går en första gräns vid ca åtta års ålder och man bör vara ytterst försiktig med enkäter och intervjuer till barn yngre än så. En andra gräns går vid cirka 12 års ålder. För barn mellan cirka åtta och 12 år krävs att man är extra tydlig när det gäller såväl frågor som svarsalternativ och instruktioner. Deras förutsättningar att besvara frågor skiljer sig från äldre barn och ungdomar då deras kognitiva, sociala och kommunikativa förmågor ännu är under utveckling. Detta påverkar deras förmåga att ta in och behandla information. Barn under 12 år har bland annat problem med frågor som ställer krav på minnet och att gradera sina svar utifrån vaga skalor. Det har också visat sig att de ofta svarar även när de inte förstår frågan. Detta ställer höga krav på hur man utformar enkäter och intervjuformulär. Man bör därför också vara försiktig med att jämföra svar från barn under 12 år med svar från äldre barn och ungdomar, liksom jämförelser mellan olika grupper av yngre barn.

Inledning

Rapporten redovisar den forskning om intervju- och enkätundersökningar riktade till barn och ungdomar. Vi gör inte anspråk på att presentera en total översikt över området. Rapporten ska snarare ses som en sammanställning av den forskning som vi på enheten för mätteknik baserar vårt arbete med att testa och förbättra mätinstrumentet på när det gäller barn och ungdomar. Barn är inte någon av våra större undersökningsgrupper. SCB har dock en egen större undersökning som inkluderar barn: Undersökningen av levnadsförhållanden (ULF/SILC) där telefonintervjuer även görs med barn (Barn-ULF). I Barn-ULF genomför vi både granskningar och kognitiva test av frågorna. Vi har även testat och granskat ett antal andra intervju- och frågeformulär riktade till barn, främst från andra myndigheter. Vi kompletterar därför litteraturgenomgången med enhetens egna erfarenheter av granskningar och kognitiva testintervjuer med barn och ungdomar.

Vi vill poängtera att det är surveyer till barn i allmänhet som rapporten behandlar. Vår kunskap om barn placerade i familjehem är klart begränsad.

Enheten för mätteknik

Mätteknik handlar främst om kognitiva processer, dvs. hur våra respondenter förstår och besvarar våra frågor. Det handlar också om att säkerställa att de frågor och insamlingsverktyg vi använder mäter det de är avsedda att mäta. Vid SCB finns sedan 1970-talet expertis för mättekniska frågor. På enheten för mätteknik (tidigare Mättekniska laboratoriet) finns medarbetare med bred erfarenhet av metod- och kvalitetsarbete. Här finns en samlad kompetens inom områdena statistik och undersökningsmetodik samt beteende- och språkvetenskap. Enheten anlitas, förutom av SCB, också av myndigheter, universitet, forskningsinstitutioner, organisationer och privata företag.

Enheten arbetar främst med kvalitativa metoder som granskningar och test av intervju- och frågeformulär på presumtiva respondenter, djupintervjuer och fokusgrupper. Enheten är också behjälplig med frågekonstruktion och råd om layout av blanketter samt vid förfrågan, kurser i frågekonstruktion och enkätmetodik.

Mätteknik – den kognitiva processen

Denna litteraturstudie har fokus på surveyer riktade till barn. Vi vill dock inleda med att beskriva den forskningsrelaterade grunden för vår syn på insamling av data från individer.

Modeller över mätsituationen

Att besvara en fråga är ingenting som sker med automatik. När vi läser frågor och besvarar dem händer saker mentalt. Det har under årtionden av surveyforskning tagits fram några olika modeller som försöker beskriva vad man brukar kalla svarsprocessen. Avsikten är att försöka förstå denna svarsprocess, var i denna process det kan uppstå fel, och därigenom kunna skapa förutsättningar för god datakvalitet.

En modell över den kognitiva processen

Vid undersökningar till individer är svarsprocessen främst kognitiv. Den kognitiva modell över svarsprocessen som fått mest spridning och som fokuserar just på hur respondenten (svarspersonen) kommer fram till ett svar, är Tourangeaus fyrstegsmodell, även kallad CASM-modellen (CASM - Cognitive Aspects of Survey Methodology) [1, 2]. Stegen är:

1. Förstå frågan: vad betyder enskilda ord och begrepp? Vad är det som efterfrågas?
2. Återerinring (hämta information) från minnet: vilken information måste återerinnras? Vilken återerinnringsstrategi använder respondenten?
3. Bedöma: bearbetning av den återhämtade informationen utifrån hur frågan har förståtts.
4. Lämna svar: anpassning av det individuellt formulerade svaret till de befintliga svarsalternativen i blanketten.

Modellen fokuserar på de kognitiva delarna av svarsprocessen. För att lämna ett korrekt svar bör oftast alla steg generellt gås igenom av respondenten. Det är dock inte alltid som så är fallet. Respondenten kan t.ex. hoppa över frågan och därmed alla de fyra stegen eller lämna ett svar utan att ha gått igenom de tre första stegen (alltså bara kryssa något utan att ens läsa frågan ordentligt). Modellen tar upp vad som händer eller kan hända i svarsprocessen och därmed ger den också information om vad som kan fallera – vad som kan utgöra källor till fel. Tourangeaus fyrstegsmodell är utgångspunkten för det utförligare resonemanget nedan.

Förstå frågan

Först måste respondenterna förstå frågan, instruktioner och eventuellt annat material enligt frågekonstruktörens intention. De måste förstå orden i frågan

och vad de betyder. De måste förstå frågan bokstavligt men även vad frågekonstruktören faktiskt menar. Det finns en del saker som kan gå fel i denna process. Frågan kan ha ord som respondenten inte känner till betydelsen av. De kan tolka odefinierade begrepp annorlunda än avsikten. De kan missförstå vad som efterfrågas. De kan missförstå en fråga på grund av dess sammanhang (t.ex. en lärare som i en enkät svarade 23 på frågan hur många barn hon hade). De kan vara okoncentrerade och missa en instruktion eller annan viktig information. Frågan kan dessutom vara felaktigt konstruerad i sig eller så språkligt avancerad att inte alla förstår den. Allt detta är exempel på saker som kan leda till att frågan inte förstås på rätt sätt. Om frågan missförstås är naturligtvis riskerna stora att vi får ett inkorrekt svar [1, 2].

Återerinring från minnet

Alla frågor kräver att minnet aktiveras i någon grad men vissa frågor ställer högre krav på minnet än andra. En källa till fel kan vara att den sökta informationen kanske inte finns i respondentens minne. Den kanske aldrig har funnits där eller den kan ha funnits där men bleknat med tiden. Den kan vara svårtillgänglig eller ”skrivits över” av annan information i minnet. Minnet kan ha rekonstruerats över tid till något som avviker från hur det faktiskt var. Respondenten kanske inte minns exakt det som efterfrågas utan utgår från något närliggande. De kanske minns att något inträffat men placerar det fel i tiden. Sådana saker bidrar till att respondenten återerinrar bristfällig eller direkt felaktig information som underlag till sitt svar. Detta steg beror av steget innan. Om respondenten missförstått frågans fokus är riskerna stora att också fel information återerinras [1, 2].

Bedöma

I nästa steg ska respondenten bedöma och eventuellt bearbeta den återhämtrade informationen till ett svar på frågan i frågeformuläret. Även i detta steg finns risker till fel. Det kan finnas luckor i minnet som respondenten fyller i med inkorrekt information. Respondenten kanske inte bemödar sig med att söka efter fullständig information utan gör ett överslag baserat enskilda händelser, vilket kan bli missvisande. Ett annat exempel är att de kan göra beräkningsfel när de försöker få fram ett snitt [1, 2]. De kan också bedöma frågan som för känslig att svara på trots att de har ett svar på frågan.

Lämna svar

I det avslutande steget ska respondenten välja det svarsalternativ som bäst sammanfaller med det individuellt formulerade svaret. Men respondenten kanske inte hittar något lämpligt svarsalternativ och väljer något på andra grunder. Han/hon vet kanske inte svaret men ändå väljer ett alternativ eftersom ”vet-inte” saknas som svarsalternativ. På grund av bristande motivation kan icke-svar (som ”vet inte” och ”inte aktuellt”) också väljas för att snabbt komma vidare i frågeformuläret. Respondenten kanske missförstår vad olika svarsalternativ står för eller justerar sitt svar till något mer socialt accepterat eller för att framstå som konsekvent [1, 2]. Allt detta kan leda till fel.

Några exempel på riskfyllda svarsbeteenden är:
”Tillräckligt bra men inte optimalt” (”Satisficing” på engelska). Med detta menas en beslutsstrategi där individens mål är att prestera tillräckligt bra

snarare än optimalt vilket resulterar i ett mer eller mindre ”ytligt” svar. Respondenter kan alltså försöka optimera sina svar, t.ex. lägga kraft på att försöka förstå frågan korrekt och att söka rätt svar i minnet (”optimera”), eller ha en strategi där de tycker det räcker med att hitta ett godtagbart men inte optimalt svar (”tillräckligt bra”), och då inte gå igenom de fyra stegen i svarsprocessen. Detta ska inte uppfattas som att respondenten svarar vad som helst slumpmässigt, utan att respondenten lägger mindre möda på att hitta det mest korrekta svaret. Tendensen kan därför vara svår att upptäcka, för den ger inte nödvändigtvis några tydliga felsignaler. Denna tendens anses främst relaterat till motivation och kognitiv kapacitet hos respondenten och kraven i frågeformuläret [3–5].

”*Social önskvärdhet*”. Att ge ett svar man anser vara vad frågeställaren förväntar sig, att t.ex. ändra sitt egentliga svar till ett mer socialt acceptabelt svar, att med sitt svar leva upp till förväntade normer. Man kanske inte vill erkänna vad man tror är icke önskvärda beteenden, t.ex. användning av tobak, droger eller alkohol, eller ge svar för att undvika att känna sig generad [6, 7].

”*Hålla med*”. (”*Acquiescence*” på engelska) Begreppet används i surveylitteraturen som benämning på respondentens benägenhet att hålla med oavsett vad frågan behandlar. Det kan röra sig om att vilja framstå som artig snarare än konfrontativ eller vara frågeställaren till lags. Det kan också vara kopplat till det ovan nämnda ”*satisficing*” [8].

”*Positivt svarande*”. Det finns också en generell tendens hos vissa respondenter att svara positivt snarare än negativt, särskilt under vissa förutsättningar. Tendensen är t.ex. starkare i telefonintervjuer än i självadministrerad insamling (web- eller pappersenkäter). Denna tendens är sannolikt besläktat med såväl ”*social önskvärdhet*” som ”*hålla med*”-effekten.

Surveyer riktade till barn och ungdomar

De ovan nämnda modellerna över svarsprocessen är självklart applicerbara på undersökningar till barn som individer. Det finns dock en hel del saker som är specifika för just barn som respondenter. Vi inleder nedan med att kort gå igenom barns utvecklingsstadier för att sedan mer specifikt gå igenom vad litteratur och forskning säger om att rikta surveyer till barn i olika åldrar.

Barns utvecklingsstadier

För att kunna rikta väldesignade surveyer till barn och ungdomar måste man först ha kunskap om barns och ungdomars olika kognitiva utvecklingsstadier. Jean Piaget gjorde redan 1929 en kartläggning av barns intellektuella utvecklingsstadier vilken fortfarande används i dagens surveyrelaterade forskning i relation till barn och ungdomar. Piagets teorier har visserligen kritiserats och förbättrats en del över tid, främst då man menar att åldersgränserna överlappar varandra och är vagare än vad Piaget kom fram till, att de kan variera inom barnet i olika situationer samt att Piaget anses underskatta förmågan hos yngre barn och överskatta densamma hos de äldre [3, 9]. Piagets teori är dock fortfarande grunden för surveyforskningens syn på barns utvecklingsstadier.

Beskrivningarna av utvecklingsstadierna nedan är hämtade från Piaget [10], Wang m.fl. [11] och Borgers m.fl. [9].

Sensori-motorisk period (ca. 0–2 år)

Tänkandet är främst begränsat till handlingsscheman då språket ännu inte har utvecklats. Barn under 2 år kan i viss mån förstå vad andra säger, t.ex. ”Var är mamma” men ännu inte svara språkligt.

Preoperationell period (ca. 2–4 år) och intuitivt tänkande, (ca. 4–8 år)

Representationer, intuitivt, men inget logiskt tänkande. Upp till 4 år är barnets språk fortfarande klart begränsat och främst kopplat till handling och önskan, i början t.ex. att barnet pekar på en hund och säger ”hund” eller ”voff”. Successivt utvecklas barnets språk, och från cirka 4 års ålder börjar de förstå hur andra tänker och känner. Språket är fortfarande begränsat vilket bidrar till begränsningar i förståelse och språkligt minne, något som är extremt viktigt för svarsprocessen.

Konkret operationell period (ca. 8–11 år)

Barnet börjar kunna tänka logiskt och systematiskt, men bara på ett konkret plan. Barnen tänker ”operationellt” och kan känna till följderna av ett objekts förändring. Språket utvecklas och barnet börjar här lära sig att läsa, kan i högre grad skilja på sitt eget och andras perspektiv, om än fortfarande begränsat. De börjar lära sig grunder för antal och klassificering.

Formellt operationell period (ca. 11–15 år)

Barnet får ett abstrakt och logiskt tänkande och är inte längre begränsade av det direkta och för stunden observerbara. Barnen har i denna ålder bättre grepp om t.ex. dåtid, nutid och framtid, relationen däremellan, och hur olika omständigheter kan påverka ett problem.

Från 16 år anses den kognitiva förmågan normalt vara fullt utvecklad. Till dessa kognitiva utvecklingsfaser ska även läggas språklig, social och emotionell utveckling. Det kognitiva perspektivet, indirekt kopplat till språk, kan dock anses närmast relaterat till surveyprocessen då det behandlar de mentala processer en respondent använder främst för att förstå information och ta fram kunskaper ur minnet. Även om kognitiv och social utveckling huvudsakligen beror på ålder bör man även se till barnens kön, socioekonomiska samt kulturella bakgrund [12].

Forskning om surveyer riktade till barn

Forskningen inom området surveyer riktade till barn är relativt sparsam men den moderna surveyforskning som finns bygger fortfarande till stora delar på Piagets ovan nämnda utvecklingsstadier. Surveyforskningen menar dock att de olika stadiernas åldersgränser ska betraktas försiktigt då de överlappar varandra och är att betrakta som oskarpa. Därtill varierar barns förmåga inom åldersklasser beroende på t.ex. ärftlighet, erfarenhet, social miljö m.m. Åldersklasserna kan ses mer som en flytande skala än distinkta kategorier. Det går därför inte att utifrån dessa stadier ge säkra råd på hur man ska göra i undersökningar till barn i olika åldrar. Men stadierna (eller åldersklasserna) ger ändå en god vägledning om vilka problem rörande svarsprocessen som kan finnas för barn i olika åldrar.

Förutom specifika problem relaterade till olika utvecklingsstadier hos barn och ungdomar tenderar de problem som finns rent allmänt i undersökningar till vuxna att förstöras när det gäller barn och ungdomar. Till exempel är komplexa frågor och frågor där information ska hämtas ur minnet problematiska för vuxna och riskerar att vara än mer problematiska för barn. Barns kognitiva, kommunikativa och sociala förmåga utvecklas fortfarande vilket påverkar olika steg i svarsprocessen (4-stegsmodellen) och det går inte att ge ett enda säkert recept på hur man ska rikta undersökningar till barn [9, 13].

Generellt kräver barn otvetydiga och lättförståeliga instruktioner, man bör undvika ledande frågor, tillåta ”vet ej”-alternativ för att undvika gissningar och helst intervjua barn i hemmiljö. Att intervjua barn i hemmiljö är dock inte helt oproblemiskt då det kan vara svårt att genomföra intervjun i avskildhet [12]. När det gäller den aktuella målgruppen (barn i familjehem) kan det samtidigt finnas andra skäl till att det kan vara problematiskt, t.ex. personer som fungerar som ett slags filter, som försvårar eller hindrar tillgång till barnen, s.k. ”gatekeeping” [14]. Därtill besvarar ofta barn och ungdomar frågor ställda av vuxna även om de inte vet svaret eller har en åsikt i frågan. Barns idé om social önskvärdhet skiljer sig också från vuxnas. T.ex. när det gäller tobaks- och alkoholbruk kan barn överdriva sitt beteende i vissa situationer och samtidigt underrapportera i andra [12].

Barnen måste både förstå frågan och hur frågan ska besvaras, en förmåga vi ofta tar för givet när det gäller vuxna men som måste tas hänsyn till när det gäller barn. Man bör t.ex. ha korta avsnitt med frågor och dessa avsnitt bör använda samma frågeform. Man bör också ställa frågor om samma ämne i samma avsnitt, något som även gäller surveyer riktade till vuxna. Man bör även använda korta introduktionstexter som förklarar vad frågorna handlar om och vilken uppgift som förväntas av barnet. Man bör också försöka skaffa sig kännedom om språknivån hos den aktuella populationen och anpassa språket i intervjun/enkäten [15]. Forskning har även visat att långa frågor kan vara att föredra framför korta då de kan fungera som hjälp för minnet genom att underlätta eller främja återerinring från minnet [16].

Allmän forskning för olika åldersgrupper

Nedan sammanfattar vi de problem som surveyforskningen relaterar till varje åldersklass. Då surveyer är naturligt kopplade till språk, och därmed språkfärdigheter, fokuserar vi främst på de två äldre grupperna (8–11 resp. 11–15 år) då de yngre på grund av språkliga brister är mindre lämpade som respondenter i traditionella surveyundersökningar [12].

Ca. 0–7 år

I åldern 0–4 år är det i stort sett meningslöst, för att inte säga olämpligt, att försöka intervjua barn med ett surveyperspektiv. För denna åldersgrupp kan man göra vissa observationsstudier eller använda vårdnadshavare som informanter. För åldersgruppen 4 till 7 år är det fortfarande problematiskt att göra intervjuer, även om det går. Den språkliga begränsningen är fortfarande påtaglig, barnen har svårt att hålla uppe koncentrationen och är benägna att tro att vuxna ”vet allt” och blir därmed tveksamma till att uttrycka sina egna tankar [9]. Som forskare behöver man lära sig det individuella barnets språk och ordförråd för att använda just detta när man sedan ställer frågor [12].

Ca. 8–11 år

Barn i dessa åldrar kan förväntas svara på väl designade frågor någorlunda konsekvent. Ju bättre språkförståelse barnet har, ju bättre svars kvalitet. Dessa barn har dock svårigheter med negationer, de tolkar frågor bokstavligt och har svårt att skilja vad som sägs ifrån vad som menas, de är mycket känsliga för flertydighet i frågor och svarsalternativ. Man ger som ett exempel på hur de kan tolka frågor bokstavligt att barn som fått frågan om de varit på skolutflykt svarat nej – de hade dock varit på klassutflykt. De har även problem med frågor som är ”avpersonifierade”, dvs. indirekta frågor i olika former (t.ex. frågor i påståendeform) [9, 17].

Barnen i denna ålder har en större tendens att svara positivt, dvs. en större benägenhet att hålla med, vilket inte enbart gäller t.ex. påståendefrågor (som generellt är förenat med denna tendens att hålla med) utan även enkla ja- och nej-frågor. De yngre barnen har också ett större behov av tydliga begrepp, de har t.ex. svårt med s.k. vaga mängdbeskrivningar, ord som ofta och mycket. Man bör istället använda svarsalternativ som ”varje dag”, ”1–2 gånger i veckan” etc. Man kan med fördel även använda enkla ja- och nej-frågor [18].

Barn kräver mer instruktioner än vuxna och man bör påminna barn i åldern upp till cirka 12 år att det inte finns några rätt eller fel svar, att det inte är som på ett prov i skolan. Det kan även generellt vara svårt att förklara själva syftet med undersökningen för barn under 12 år [12, 15].

Om uppgiftslämnaren inte är motiverad, är okoncentrerad eller uttråkad eller inte förstår frågan eller svarsalternativen är risken stor för någon form av ”satisficing” (dvs. att lämna ett ”tillräckligt bra svar” snarare än det optimala svaret), istället för att gå igenom svarsprocessen (4-stegs modellen) innan man lämnar ett svar. För barn är det av största vikt att frågorna är intressanta, enkla och otvetydiga [9].

Barn yngre än 11 år har en tendens att försköna sina svar samt svara för hur det oftast är istället för hur det faktiskt var vid det specifika tillfället man frågar efter [13].

Forskningen har också visat att barn i åldern 8–11 år besvarar frågor även om de egentligen inte har förstått vad frågan avser. De inser inte själva att de har problem med förståelsen vilket innebär att de svarar. Deras bristande kognitiva förmåga beror främst på två saker: begränsat korttidsminne, vilket innebär att de inte kan hålla hela frågan i huvudet, samt ett ”begränsat språkligt igenkännande” vilket hindrar barnen från att till fullo ”avkoda” frågans mening. Det partiella bortfallet hos barn är alltså relativt lågt men detta beror just på de kognitiva begränsningarna hos barnen. De förstår inte själva när de har problem med att svara vilket innebär att datakvaliteten blir sämre. På grund av att vi faktiskt får svar finns då risken att vi överskattar svars kvaliteten. Det går en ganska tydlig gräns vid 11–12 år där andelen problem med att besvara frågor sjunker tydligt. 10–11-åringarna liknar här mer 8–9-åringar än 12–14-åringar [19]. Man har även kunnat visa att det partiella bortfallet för känsliga frågor bland yngre barnen är mindre än för äldre barn och tvärtom för övriga frågor vilket torde innebära att de yngre svarar vad de tror att intervjuaren vill höra, så kallad social önskvärdhet [13].

Även Scott [12] påpekar att barn och ungdomar gärna besvarar frågor ställda av vuxna även om de inte vet svaret eller har en åsikt i frågan. Scott menar vidare att det går en gräns vid cirka elva år då barn yngre än så har svårt att förstå att olika individer kan tolka saker olika utan att det för den skull betyder att den ena har rätt och den andra har fel.

Även inom den mer kliniska/psykologiska forskningen finner man resultat som visar på främst de yngre barnens särställning vid svar på surveyfrågor. Bland annat har Marsh [12] samt Chambers och Johnstone [20] visat på de yngre barnens oförmåga att ta till sig negativt riktade skalor (barn under 12 år) samt en tendens att tolka olika graderande skalor (t.ex. Lickertskalor) som om de endast har två steg, dvs. de kan inte riktigt hantera graderingen utan svarar endast utifrån t.ex. ett ja/nej-perspektiv trots att skalan har fler skalsteg (barn under 10 jämfört med 10–12 åringar). Även annan forskning har visat att Lickertskalor kan vara problematiskt för barn. Svarsformatet kräver att barnen och ungdomarna klarar av att hantera subtila skillnader baserat på erfarenhet, en erfarenhet de ofta inte har [18, 21].

Ca. 11–15 år

Vid 11–12 års ålder stabiliseras graden av konsekvent svarsbeteende (konsekvent svarsbeteende används som mått på datakvalitet) och man kan mycket

väl låta barn i dessa åldrar besvara enkäter/intervjuer. De kognitiva funktionerna börjar bli väl utvecklade men barnen är dock kontextkänsliga och har egna normer. Barn kan t.ex. vara öppna i en situation och blyga i en annan. Vid intervjuer finns risk för större problem beroende på andra personers närvaro (föräldrar, syskon, kompisar etc.) då dessa personers närvaro kan påverka svaren [9]. Efter cirka elva år går det att använda standardiserade formulär även om problem som skriv- och läskunnighet, anonymitetsbias (om de känner sig trygga att besvara frågorna ärligt ur anonymitetssynpunkt) och kontextberoende (om de besvarar frågorna i en lämplig miljö) fortfarande måste tas hänsyn till.

Äldre barn och ungdomar kan vara en problematisk grupp när det gäller känsliga frågor och även rent allmänt med frågor av mer eller mindre privat karaktär eller frågor som kan väcka känslor på ett eller annat sätt. Det senare kan vara extra viktigt att tänka på när det gäller tonåringar som är i en emotionellt intensiv period. Det är extra viktigt att försäkra dem om anonymitet och att använda en insamlingsform som känns någorlunda privat [12, 21].

En del forskning har visat att de problem som förknippas med de yngre barnen kan finnas ända upp till 14 års ålder men att barn 14 år och äldre kan tillhandahålla data med relativt hög tillförlitlighet. För barn yngre än 14 år får man alltså vara beredd på begränsad kognitiv kapacitet och de problem detta kan innebära [22, 23]. Ända upp till 15 års ålder kan barnen ha problem med att svara på frågor om andra än barnet självt, t.ex. frågor om föräldrarna [24].

Från 16 år och uppåt kan de flesta behandlas som vuxna när det gäller surveyer. Social kontext kan dock fortfarande ha påverkan (andra personers närvaro, var intervjun görs, ålder och kön på intervjuaren). Experiment har visat att tonåringar var klart mer öppna inför äldre kvinnliga intervjuare jämfört med yngre och/eller manliga intervjuare, detta särskilt när det gäller känsliga frågor [9].

Sammanfattningsvis kan man säga att de främsta problemen med de yngre barnen (under cirka 12 år) är att de: (1) Har sämre kognitiv förmåga vilket påverkar minne och tidsperspektiv (generellt och i relation till frekvens), (2) Tolkar frågor bokstavligt (känsliga för flertydighet), (3) Svarar även om de inte förstår frågan, (4) Har problem med indirekta frågor, (5) Behöver vara motiverade och koncentrerade och tycka att det är roligt att svara, (6) Är kontextkänsliga (miljö, typ av intervjuare m.m.). Forskningslitteraturen verkar vara relativt överrens om att det går en gräns vid ca 11–12 års ålder, och när barnen passerat denna gräns liknar de kognitiva förutsättningarna mer äldre barn och ungdomars. Vi vill dock återigen poängtera att dessa gränser ska ses som flytande då barns såväl kognitiva som sociala mognad kan variera betydligt inom ålderskategorier.

Att jämföra olika åldersgrupper

En stor del av den forskning vi tagit del av tar upp problemet med att jämföra resultat mellan olika åldrar, framförallt med hänvisning till att den kognitiva förmågan inte är lika utvecklad hos yngre barn som hos äldre. Detta har blivit tydligt i surveyforskning genom bl.a. de yngre barnens större tendens att svara positivt och det större behovet av tydliga begrepp. Yngre och äldre barn kan helt enkelt inte ses som en homogen grupp. Barn och ungdomar

använder sig också av olika svarsstrategier i olika åldrar vilket i sin tur ger en variation i reliabilitet [18, 22, 25, 26]. Det blir alltså i den samlade forskningslitteraturen tydligt att det verkar gå en kognitiv gräns runt ca 11–12 år.

Insamlingsmetoder för barn

Mycket av det som framkommer i surveyforskningen relaterad till barn och ungdomar kan anses vara applicerbart på att ställa frågor till barn i alla former av undersökningar, dvs. oavsett insamlingsmetod. Det finns dock vissa metodspecifika saker värda att nämna.

Normalt brukar man tala om fem huvudsakliga insamlingsmetoder: pappersenkäter, besöksintervjuer ("face to face"), telefonintervjuer, webbenkäter samt ljudbaserade webbenkäter. De fyra sistnämnda har numera alla (som regel) någon form av datorstöd och brukar i litteraturen benämnas:

- *Besöksintervjuer*: CAPI (Computer assisted Personal Interview)
- *Telefonintervjuer*: CATI (Computer assisted Telephone Interview)
- *Webblanketter*: CASI (Computer assisted Self Interview)
- *Ljudbaserade Webblanketter*: ACASI (Audio Computer assisted Self Interview)

Den sistnämnda kan genomföras med inspelade band, CD-skiva eller liknande men också genom länk på webben där respondenten får frågorna upplästa. Till dessa kan läggas olika former av fokusgruppsintervjuer och dagböcker som respondenten ska fylla i. Det sistnämnda är dock inte särskilt vanligt då det bland annat innebär en stor börda för den som besvarar dem.

Ett sätt att dela upp dem är i auditiva metoder (intervjuer och ACASI), där man som respondent tar till sig informationen via ljud/örat, samt visuella (pappers- och webbenkäter) där respondenten tar till sig informationen via ögat. Denna skillnad kan ha stor inverkan på hur information uppfattas.

Vi sammanfattar här kort vad de olika insamlingsmetoderna kan ha för olika för- och nackdelar när det gäller datainsamling med barn.

Intervjuer

Intervjuer (såväl besök som telefon) är en auditiv insamlingsmetod. Respondenten hör frågorna istället för att visuellt läsa dem själv. Intervjuer har fördelen av att reducera problem med läsförmåga och ordförståelse hos respondenten, då frågor läses upp av en intervjuare. Därtill kan man i en intervju ge förklaringar, utreda respondentens svar om det är oklart etc. För barn 11 år och uppåt anses det fungera bra och man kan använda relativt standardiserade frågor och svarsalternativ. Samtidigt kan intervjuer vara en administrativt komplicerad insamlingsform och barnen kan också känna sig obekväma med att bli intervjuade av en okänd vuxen vilket riskerar att påverka svaren [27]. Viss forskning har visat att intervjuarens följdfrågor för att utreda svaret (så kallad "probing") och hjälp när barnet påtalar problem med att förstå fråga eller svar endast innebär en begränsad förbättring av datakvaliteten och att den fortfarande riskerar att vara tveksam [19]. Intervjuer är också generellt behäftade med vad man brukar kalla intervjuareffekt. Det kan t.ex. vara att en och samma intervjuare uppträder olika för olika respondenter eller att olika intervjuare har olika sätt att ställa frågan. Det kan då ge olika respon-

denter olika förutsättningar för sina svar vilket påverkar datakvaliteten negativt. Insamlandet kan då inte betraktas som standardiserat [6]. Social önskvärdhet kan också vara ett allvarligt problem i intervjuer.

Besöksintervjuer/"face to face" (CAPI)

Denna insamlingsform är framför allt dyrare än andra insamlingsformer. Samtidigt tillåter formen längre intervjuer (fler frågor) än telefonintervjuer och ger möjligheten att använda visuella hjälpmedel i form av svarskort eller bilder. Man har även större kontroll över den fysiska och sociala miljön under intervjun, om andra är närvarande etc. Just var intervjun utförs kan påverka hur barnen svarar, de kan t.ex. vara utåtriktade hemma men blyga och tillbakadragna i skolan [12, 27].

Telefonintervjuer (CATI)

Telefonintervjuer är ett mer ekonomiskt intervjualternativ och kan mycket väl fungera med barn som är 12 år och äldre. Barn och ungdomar har idag en avsevärd telefonvana då de generellt tillbringar mycket tid i telefon, de är alltså inte främmande för mediet i sig. Det kan vara ett fullgott alternativ till besöksintervjuer [12, 28, 29].

Den stora nackdelen med telefonintervjuer är den möjliga bristen på avskildhet under intervjun, att barnet inte är ensamt. Detta kan göra det svårt att ta upp framför allt känsliga ämnen i telefonintervjuer [12, 29, 30]. Vi vet att känsliga frågor i telefonintervjuer generellt (såväl till vuxna som till barn) är förenat med problem då färre erkänner potentiellt icke önskvärda beteenden.

Man bör också vara extremt försiktig med antalet svarsalternativ i telefon då barnet måste hålla all information i huvudet fram tills de svarar. Detta är något som är viktigt även för vuxna men än mer kritiskt när det gäller barn. Barnen kan också behöva lång betänketid vilket kan vara ett problem i telefonintervjuer. Längre intron kan här öka tillförlitligheten [15, 28]. Det ska också sägas att den alltmer ökande bortfallsfrekvensen när det gäller telefonintervjuer är oroande.

Forskningslitteraturen är relativt samstämmig i att barnen bör ha uppnått en ålder av ca 12 år för att telefonintervjuer ska vara en lämplig insamlingsmetod. Det bästa verkar också vara att intervjua barnet i hemmiljö. Intervjuutbildning är också av yttersta vikt där bland social önskvärdhet, barnens behov av betänketid och förtroende bör tas hänsyn till.

Sammantaget finns det således både för- och nackdelar med att intervjua barn över telefon. Vad man generellt kan säga om riskerna med telefonintervjuer är att de, liksom besöksintervjuer är känsliga för intervjuareffekter, t.ex. att intervjuare betar sig olika, eller att de är olika som personer och påverkar svaren. Andra risker är att man inte kan vara säker på om barnet är ensamt under intervjun (anonyma svar etc.) och att man, delvis därigenom, riskerar underrapportering på känsliga frågor. Vi tror att det finns risk att denna effekt förstärks när det gäller barn, inte minst på grund av deras tendens till social önskvärdhet. Man bör även ta hänsyn till att det är svårt att veta vad som är känsligt för barn och ungdomar. Dock finns det, som den redovisade forskningen ovan visar, även fördelar med att intervjua barn över telefon. Som exempel kan nämnas lägre kostnad jämfört med besöksintervjuer, deras telefonvana och att de kan minska problem med läs- och ordförståelse.

Självadministrerade insamlingsmetoder

När det gäller barn är den självklara fördelen med självadministrerade insamlingsmetoder att man kommer ifrån problemen med intervjuareffekt, social önskvärdhet och respondentens uppfattning om anonymitet.

Nackdelen, jämfört med intervjuer, är att man måste förhålla sig till språkkunskap etc. hos respondenterna. Kravet blir högre på enkla och tydliga formuleringar i frågor och svarsalternativ [9].

Pappersblanketter

En fördel med pappersblanketter är att barn är vana vid dessa. Vår erfarenhet är att elever från 5:e klass är vana att besvara flertalet pappersblanketter i skolan, även reguljära prov i skolan är oftast i pappersformat. Pappersblanketter är lätta att använda, man behöver ingen särskild utrustning för att besvara dem och de är billiga att administrera. Samtidigt kan just vanan vid pappersformatet från skolan vara en nackdel då det just kan uppfattas som skolarbete jämfört med andra insamlingsmetoder. Pappersblanketter kan också uppfattas som långa då respondenten exempelvis direkt ser hur många sidor det är [27].

Webblanketter (CASI)

Som tidigare nämnts i rapporten är det viktigt att barnen är motiverade, koncentrerade och inte tappar intresse för att inte fenomen som ”tillräckligt bra” (satisficing), ”social önskvärdhet” eller ”hålla med” (Acquiescence) ska uppträda hos barnet. Här menar man att webblanketter kan vara underlättande då man genom design och bra dataprogram kan få blanketter att framstå som enkla och intressanta för barnen. Därtill är metoden även mer konfidentiell relativt intervjuer och pappersblanketter. Bland ungdomar (15–21 år) har forskning kunnat visa högre rapporterade andelar när det gäller känsliga beteenden som användning av alkohol, sex- och hälsofrågor, mindre andelar ”vet ej”-svar och svarsvägran och generellt mindre partiellt bortfall jämfört med pappersblanketter [9, 31].

Webblanketter ger även möjligheten till komplexa formulär utan att man för den skull behöver en intervjuare som lotsar respondenten rätt. Datakvaliteten anses bli bättre då det partiella bortfallet kan minskas genom att svar på en fråga styr vägen till nästa fråga och komplexa ”hoppinstruktioner” inte behövs. Samtidigt är det, om undersökningen är stor eller upprepas över tid, billigare än pappersblanketter [31, 32].

Ljudbaserade Webblanketter (ACASI)

Precis som för intervjuer talar eventuella brister på språkkunskaper för att barnet får höra frågorna snarare än att läsa dem själv. Ur det perspektivet är ACASI ett bra alternativ för insamling av data från barn och ungdomar. Barnen kan då också lyssna på frågor upprepade gånger utan att behöva be en intervjuare upprepa dem. Man har här dock inte samma möjlighet till anpassning och förklaring som intervjuer ger. De främsta fördelarna med ACASI är att metoden överbygger läs- och skrivsvårigheter samt att metoden i högre grad försäkras respondenten om anonymitet. Man bör dock vara noggrann

med vilken typ av röst man använder samt med vilken hastighet rösten läser [12, 32].

Konstruktion av frågor

En fråga ska vara enkel, kort, rak och begripligt formulerad. Man ska undvika meningar med långa och svåra ord, undvika negationer, ledande frågor, två frågor i en m.m. [7]

För barn och ungdomar är det viktigt att anpassa frågor och svar till just de kognitiva förutsättningar målgruppen kan förväntas ha. För barn gäller det speciellt att konstruera extra tydliga frågor, undvika vaga eller mångtydiga ord, och särskilt för de yngre barnen undvika retrospektiva frågor (om det förflutna, bakåt i tiden) och frågor som generellt ställer stora krav på minnet och undvika avpersonifierade frågor.

Skalor och antal svarsalternativ

Generellt har forskning visat att verbala etiketter på skalstegen ger bättre svars kvalitet, dvs. att man med ord beskriver varje skalsteg jämfört med att t.ex. enbart använda siffror. Detta är något som är extra viktigt när det gäller barn [3, 33].

När det gäller antalet svarsalternativ har man funnit att fyra verkar vara ett lämpligt antal svarsalternativ för barn (8–16 år). Vid fem eller fler svarsalternativ har studier visat att en tendens att minnas de första av en lista med alternativ (s.k. ”primacy effects”) uppstår hos barn (10 år och äldre). Man har dock även kunnat visa på positiva effekter av att erbjuda barn ett mittenalternativ [12, 15, 34]. Ett riktmärke kan vara att i åldern 7–10 år bör man använda 2–3 svarsalternativ, i åldern 11–15 år 4–5 svarsalternativ medan man för åldern 16 år och uppåt kan använda 5–7 svarsalternativ [15].

Man har även kunnat visa att visuella symboler, t.ex. smileys, fungerar bra för de yngre barnen. Man bör dock komplettera dem med verbala etiketter [15].

Känsliga frågor

Känsliga frågor är något som kan vara problematiskt i alla målgrupper. När det gäller barn och ungdomar kan känsliga frågor vara än mer komplicerat. Vi antar dessutom att det för barn i familjehem kan finnas ytterligare dimensioner i detta ämne. Vi vill därför inkludera en kort redogörelse för hur vi och forskningen ser på känsliga frågor samt vad man kan göra för att minimera problemet.

Känsliga frågor brukar definieras som frågor som respondenterna upplever som genanta, provocerande, hotfulla eller obehagliga att besvara. Det är givetvis svårbedömt vad som i praktiken är en känslig fråga. Frågor som frågekonstruktören antar är känsliga kanske inte alls upplevs så av respondenterna. Det motsatta kan också inträffa – att frågor som inte antas vara känsliga ändå uppfattas så av respondenterna. Om man är osäker kan det vara bra att testa frågorna först eller utreda erfarenheter från andra undersökningar inom samma ämnesområde.

Social önskvärdhet – att vilja framstå i bättre dager

Känsliga frågor kan ha betydelse för svar:

- Självförnekelse – att respondenten inte erkänner känsliga saker för sig själv och då inte heller för andra.
- Att svaren styrs efter vilken bild av sig själv man vill ge, t.ex. s.k. social önskvärdhet.

Av dessa är social önskvärdhet den som är mest utforskad i forskningslitteraturen. I de flesta samhällen finns det förutom lagar även normer (oskrivna regler) och ideal för vad som är positivt och negativt, önskvärt och icke önskvärt. Dessa kan skilja sig mellan olika kulturer och över tid. Det finns dock många gemensamma normer. En kategori av känsliga frågor är de frågor som ber respondenterna att rapportera hur de förhåller sig till sådana normer. Social önskvärdhet är alltså när respondenten blir så påverkad av dessa normer att han/hon förändrar sitt svar för att framstå i bättre dager. Det kan t.ex. vara om det frågas om sådant som väcker oro för att de är olagliga eller kontroversiella i något avseende. Men även det motsatta kan leda till justeringar av svaren. Om det frågas efter sådant som upplevs önskvärda av respondenten, t.ex. att rösta eller skänka pengar. Dessa två faktorer skiljer sig på en central aspekt. I det ena fallet ombes respondenten att rapportera normativa beteenden, i det andra fallet icke-normativa. Det är rimligt att anta att det icke-normativa kan leda till underrapportering och det normativa till överrapportering [35].

Justeringen kan alltså ske i båda riktningarna. Tendenserna är starkare om det sker inför en annan person, jämfört med om det sker privat eller anonymt. Därför är social önskvärdhet starkare i intervjuer än i självadministrerade datainsamling. En studie fann att i en själv-administrerad enkät var det sex procent som rapporterade att de använt kokain men bara fyra procent rapporterade det till en intervjuare [6]. Frågan ”Hur ofta kör du bil efter att ha druckit alkohol?” gav signifikanta skillnader mellan pappersvar (”Aldrig” = 52 procent) and telefonsvar (”Aldrig” = 63 procent) [36]. Fenomenet är främst utforskat vad gäller respondenters egna beteenden och inte lika väl dokumenterat vad gäller respondenters utsatthet som t.ex. offer.

Risken för röjande

Ytterligare en dimension av en frågas känslighet är respondenternas upplevelse av risken för röjande av svaren till tredje part. Frågan upplevs alltså som extra känslig om respondenten upplever en risk att svaret medvetet eller av misstag kan spridas vidare, exempelvis till närstående, myndigheter, forskare, journalister eller obehöriga medarbetare. Denna rädsla samverkar med ämnesrådets känslighet - rädslan blir ännu starkare om ämnesrådet dessutom är känsligt i sig. Faktorer som gör en fråga känslig och kan påverka svaren:

- Om det finns starka sociala normer på frågeområdet och respondenten avviker från dem kan det resultera i socialt önskvärda svar.

- Om frågan innebär ett stort intrång i det privata – respondenten reagerar negativt på frågan i sig, inte svaret.
- Om det finns en upplevd risk för röjande till tredje part.

Riskerna med känsliga frågor är:

- Respondenten hoppar över frågan (partiellt bortfall)
- Respondenten avbryter sitt deltagande (objektbortfall)
- Respondenterna svarar oärligt (mätfel)
- Respondenterna far illa (oetiskt samt försämrat undersökningsklimat och förtroende)

Alla dessa risker är väldigt viktiga att ta hänsyn till.

Att försäkra respondenten om säkerheten

Ett sätt för frågekonstruktörer att förhålla sig till känsliga frågor är att låta bli att ställa dem. Samtidigt kan vissa känsliga frågor vara väl värda att ställa för att de ökar vår kunskap inom viktiga områden. Hur ska man då göra för att minska de känsliga komponenterna i dem?

För att minska riskerna kan den mer privata enkätformen användas istället för intervju. Det är även viktigt att på ett förtroendeingivande sätt informera respondenten om att svaren är konfidentiella och att deras identiteter inte kommer att röjas [37]. Forskningsöversikter visar att det kan minska bortfall [38] och även ge respondenten en mer positiv upplevelse av enkäten eller intervjun [39]. Om ämnet inte är känsligt kan dock sådan information om säkerheten ha motsatt effekt [40], förmodligen eftersom det väcker tankar hos respondenten om att det kan finnas skäl att oroa sig. Det kan även vara bra att i inledningen förklara att människor är olika och att det inte finns några rätt eller fel svar [37].

Det är också bra att hänvisa till stödresurser om blanketten skulle riva upp känslor för respondenten.

Att justera frågan eller blanketten

Frågeformuleringarna är ytterligare en sak att tänka på. Det är viktigt att de är anpassade efter målgruppen och ämnets känslighet, samt att de inte är klumpigt eller provocerande ställda.

Angående socialt önskvärda svar förekommer det flera tekniker. En är att använda öppna frågor. Dessa är betydligt krångligare att koda men kan öka rapporteringen av socialt oönskade beteenden. Orsaken till detta anses vara att med fasta svarsalternativ blir t.ex. stordrickare av alkohol varse om att de befinner sig på det mest extrema svarsalternativet. Individer tenderar att undvika att välja det mest extrema alternativet generellt sett och den tendensen borde vara ännu starkare om det gäller oönskade beteenden. Den problematiken försvinner dock om frågan är öppen [35].

Det finns även andra tekniker, t.ex. att avsiktligt använda ledande frågor, avdramatisera beteendet som ”något alla gör”, tekniker som bryter mot många av de generella reglerna för frågekonstruktion [7, 35]. Vi finner dock

dessa tekniker riskabla när det gäller barn och ungdomar även om det inte finns så mycket forskning om hur dessa tekniker fungerar i praktiken.

Test av frågor

Den mesta av forskningen betonar starkt behovet av att testa frågorna. Detta gäller alla former av surveyer men är extra viktigt om frågorna är förknippade med någon form av osäkerhet, t.ex. om man vänder sig till barn och ungdomar där de kognitiva förutsättningarna (förmågan att förstå, behandla och lämna ifrån sig information) kan förväntas variera med ålder, mognad och erfarenhet. Om man designar undersökningar till flera av de tidigare nämnda åldersgrupperna bör testen göras för var och en av dessa åldersgrupper [9, 12].

Egna erfarenheter

Enheten för mätteknik på SCB har genomfört ett flertal kognitiva test med intervjuer på surveyer riktade till barn och ungdomar. Utöver SCB:s egen undersökning Barn-ULF har vi även testat frågorna till barn i Levnadsnivåundersökningen Barn-LNU, och olika undersökningar från Skolinspektionen, Skolverket, SKL med fler. Sammantaget har vi de senaste åren gjort ca 40 intervjuer med barn i åldern 10–18 år varav cirka hälften med barn i åldern 10–12 år.

Våra erfarenheter tangerar vad tidigare forskning visat. Det har under våra kognitiva intervjuer med barn i 10–12 års ålder varit tydligt att den kognitiva och sociala mognadsgraden varierar hos dessa barn, samt att den ganska tydligt skiljer sig från äldre barn och ungdomar. Vi har även gjort vissa kvantitativa analyser av svarsdata som visar att yngre barn tenderar att svara positivt. Vi bedömer att datakvaliteten för svar från dessa barn är högst varierande, och när man gör kvantitativa analyser bör man inte dra alltför starka slutsatser vid jämförandet av svar från yngre barn (10–12 år) med svar från äldre barn. Effekterna av de yngre barnens brist på kognitiva förutsättningar kan även ”störa” värdet vid hopslagning av insamlad data från barn i olika åldrar.

Våra intervjuer har även visat sig att de yngre barnen har svårt att svara med ett korrekt genomsnitt när det gäller frekvens av händelser. De svarar ofta med det antal händelser som är aktuellt de gånger händelsen inträffar och räknar så att säga inte in de dagar/gånger händelsen inte inträffar. De har också en tendens att leta sig tillbaks i minnet till första bästa tillfälle den efterfrågade händelsen inträffade och använda detta tillfälle som ”standard”. På fråga hur många timmar man brukar titta på tv en vanlig vardag tänker barnet bakåt till närmaste dag man tittade på tv och svarar för hur många timmar man tittade på tv den dagen.

Därtill finns problemet att människor gör olika saker samtidigt. Man ser t.ex. på tv med dator i knät. Man kan förvänta sig att barn har än större problem än vuxna med att separera sysslor för att ange hur mycket tid man spenderar på det ena eller det andra. Då vi pratar om barn och ungdomar är det också naturligt att många sysslor sker tillsammans med mamma, pappa eller annan person (t.ex., duka, laga mat). Troligen behöver sådant preciseras i frågor beroende på om det ska räknas eller inte. Detsamma gäller saker man gör i skolan.

Det har också visat sig under våra tester att de yngre har vissa problem med olika tidsaspekter i frågorna. Att t.ex. fråga efter händelser ett halvår tillbaka kan ställa för höga krav och öka sannolikheten för gissningar. Normalt kan man dock ibland anta att över- och underskattningar i sådana fall ”jämnar ut sig” på totalnivå för större grupper, vi tror dock sådana antaganden är vanskligt när det gäller barn.

En erfarenhet vi har som vi inte tycker framkommer tillräckligt starkt i litteraturen är att mognaden hos barn i åldern 10–12 år verkar variera betänkligt. Vår erfarenhet är alltså att barn i denna ålder inte är att betrakta som en homogen grupp ur ett kognitivt perspektiv.

Våra testintervjuer har bl.a. lett fram till beslutet att exkludera gruppen 10–11 åringar ur Barn-ULF-populationen från och med insamlingsåret 2015. Vi stärks av detta genom resultaten från Sallnäs m.fl. [41] där problem med denna åldergrupp blev tydliga. I det fallet handlade det dessutom om barn i familjehem.

Surveyer till barn i familjehem

Det finns begränsat med forskning inom surveyområdet när det gäller speciella målgrupper. För barn i familjehem känner vi endast till Sallnäs m.fl. studie [14, 41]. Vi är själva inte experter på just denna grupp. Några saker finner vi dock värda att nämna ur ett mättekniskt perspektiv.

I den aktuella populationen finns det, som vi förstått det, bland annat en relativt stor grupp bestående av ensamkommande flyktingbarn. Dessa barn kan förväntas ha vissa brister i det svenska språket och detta behöver man ta särskild hänsyn till.

Eftersom det finns vissa osäkerheter när det gäller att undersöka barn generellt kan det vara bra med en kontrollgrupp för att få kännedom om t.ex. mätproblem som är förknippade med barn i allmänhet. Detta för att inte mätproblem ska tolkas som att det är specifikt för just den här gruppen.

Om man vidare vill jämföra den aktuella gruppen med andra grupper av barn är det viktigt att ta hänsyn till vilka insamlingsmetoder man använt, hur frågor är formulerade etc.

Såväl annan forskning [41] som våra egna erfarenheter har visat på problem när det gäller den yngre åldersgruppen (under cirka 12 år), inte minst genom ett stort bortfall. Det finns alltså starka anledningar att se över inkludering av t.ex. 10–12 åringar.

Man bör också generellt vara beredd på låg svarsfrekvens för den aktuella målgruppen och anpassa urvalets storlek till detta.

Ur vårt surveyperspektiv finns ytterligare några saker att påpeka. Forskningen har visat att barn generellt inte bör utsättas för tidspress under intervjuer eller ifyllande av enkäter. Vi tror det är än viktigare när det gäller barn i familjehem då såväl deras sociala situation som frågor och insamlingsituation kan vara av känslig art.

Det är också viktigt att barnen känner förtroende för den som intervjuar eller skickar ut enkäten. Informationen till barnen är därför extra viktig. De måste t.ex. vara säkra på att svaren behandlas konfidentiellt och att inte tredje part får ta del av svaren. Eventuellt kan man använda sig av en för barnet känd mellanhand.

Vi vill också poängtera vikten av direkta och otvetydiga frågor. Frågorna måste vara anpassade till alla i urvalet, även de med begränsade kognitiva, sociala och språkliga förutsättningar. Man bör alltså anpassa frågorna till de individerna i målgruppen (populationen) med sämst kognitiv förmåga.

Slutsatser och förslag

Vi vet som sagt ganska lite om den aktuella målgruppen barn i familjehem. Ur vissa perspektiv kan de naturligtvis betraktas som andra barn och ungdomar. Ur andra perspektiv finns sannolikt speciella omständigheter att förhålla sig till.

När det gäller insamlingsmetod tror vi risken är stor för högt bortfall när det gäller traditionella pappers- och webbenkäter. I klassrumssituationer brukar de fungera relativt väl men utanför skolan tror vi det är svårare att erhålla acceptabel svarsfrekvens, särskilt för den aktuella målgruppen då t.ex. ”gatekeepers” (individer som kan hindra tillgång till barnen) eller barnets uppfattning av ”gatekeepers” ytterligare kan bidra till att man inte får in svar. Därtill kan telefonintervjuer troligen vara en mindre lämplig insamlingsmetod för målgruppen då det kan vara svårt att då upprätta det förtroende mellan intervjuare och respondent som troligen behövs samt att telefonintervjuer generellt är mindre lämpligt för känsliga frågor. Vi ser (med stöd av forskningen) generellt fördelar med någon form av ljudbaserad webinsamling, dvs. att barnet hör inspelade frågor och besvarar dem på dator eller i pappersform. Detta då det bör ge barnen en så god känsla som möjligt av anonymitet samtidigt som det överbygger problem med läs- och skrivkunnighet. Vi är dock medvetna om den kostnadsfaktor detta innebär. Det kan också vara så att detta kräver någon form av ”besök” och upprättande av relation. Samtidigt kan, under rätt omständigheter, besöksintervjuer vara att föredra. Man kan då fundera på om man ska göra intervjuer eller använda någon ACASI-metod eller eventuellt både och, dvs. att man ställer vissa frågor som intervju och andra (företrädesvis känsliga) frågor genom ljudbaserad webinsamling (ACASI-Audio Computer Assisted Self Interview).

Man bör dock i möjligaste mån undvika känsliga frågor och försöka vara lyhörd vid frågedesign och kognitiva test för vad som kan vara känsligt för dessa barn och ungdomar. Om känsliga frågor ställs måste man vara ytterst medveten om en sannolik underrapportering till följd av såväl frågornas art som insamlingsmetoden.

Såväl forskning som våra testintervjuer visar på problem när det gäller de yngre barnen. Visserligen kan man mycket väl ställa surveyfrågor till barn, kanske så långt ner som till åtta års ålder, men det ställer höga krav på enkla, raka och tydliga frågor och även tydliga instruktioner. Har man både yngre och äldre barn med i undersökningen bör man använda sig av två olika frågeformulär. Vid intervjuer ställer det också krav på att intervjuarna får en för målgruppen (yngre barn) adekvat utbildning och att de anpassar sig till barnen.

Vi har med stöd av såväl forskning som egen erfarenheter sett att det förekommer tydliga skillnader mellan barn i olika åldersgrupper. Om data samlas in från såväl yngre som äldre barn bör man vara ytterst försiktig med att jämföra resultat mellan olika åldersgrupper. Man bör också vara försiktig med att slå ihop data från olika åldersgrupper.

Såvitt vi har förstått är insamling från barn under 15 år beroende av målsmans eller förmyndares tillstånd [42]. Förutom att det troligen ökar risken för

bortfall på grund av att föräldrar eller förmyndare inte tillåter att barnen deltar, så kan det för en pilotundersökning vara meningsfullt att undvika de praktiska problem det innebär att inkludera de yngre. Därför kan ett förslag vara att inleda med en pilot endast till ungdomar 15 år och äldre för att i ett senare läge, om det blir aktuellt, utveckla blanketter även till de yngre.

Referenser

1. Tourangeau, R, Rips, LJ, Rasinski, K. The psychology of Survey Response. Cambridge: Cambridge University Press; 2000.
2. Willis, G. Cognitive Interviewing. Thousand Oaks, CA: Sage; 2005.
3. Borgers, N, Hox, J, Sikkel, D. Response Quality in Survey Research with Children and Adolescents: The Effect of Labeled Response Options and Vague Quantifiers. *International Journal of Public Opinion Research*. 2003; 15(1).
4. Krosnick, JA. The threat of satisficing in surveys: The shortcuts respondents take in answering questions. *Survey Methods Newsletter*. 2000; 20:4-8.
5. Krosnick, JA, Alwin, DF. An evaluation of a cognitive theory of response order effects in survey measurement. *Public Opinion Quarterly*. 1987; 51:201-19.
6. Biemer, PP, Lyberg, LE. Introduction to Survey Quality. NJ: Wiley; 2003.
7. Wärneryd, B. Att fråga: om frågekonstruktion vid intervjuundersökningar och postenkäter (5e omarb. uppl). Stockholm: Statistiska centralbyrån; 1990.
8. Krosnick, JA, Presser, S. Question and Questionnaire Design: Emerald Group Publishing Limited; 2010.
9. Borgers, N, de Leeuw, ED, Hox, JJ. Children as respondents in survey research: Cognitive development and response quality. *Bulletin de méthodologie sociologique*. 2000; 66:60–75.
10. Piaget, J. Introduction to the child's conception of the world. New York: Harcourt; 1929.
11. Hwang, P, Lundberg, I, Rönnerberg, J, Smedler, A-C. Vår tids psykologi: Natur och Kultur, WS Bookwell; 2005.
12. Scott, J. Children as respondents: Methods for improving data quality. In: Lyberg Lmf, editor. *Survey Measurements and Process Quality*. New York: Wiley; 1997. p. 331-50.
13. de Leeuw, ED, Borgers, N, Smits, A. Pretesting Questionnaires for Children and Adolescents. In: Presser S, Rothgeb JM, Couper MP, Lessler JT, Martin E, Martin J, et al., editors. *Methods for Testing and Evaluating Survey Questionnaires*. New Jersey: John Wiley & Sons; 2004. p. 409-29.
14. Sallnäs, M, Wiklund, S, Lagerlöf, H. Samhällsvårdade barn, gate-keeping och forskning. *Socialvetenskaplig tidskrift*. 2010; (2).
15. de Leeuw, ED, Borgers, N, Srijbos-Smits, A. Children as Respondents: Developing, Evaluating and testing Questionnaires for Children. International Conference on Questionnaire Development Evaluation and Testing Methods. Charleston, South Carolina; 2002.
16. Holoday, B, Turner-Henson, A. Response effects in surveys with school-aged children. *Nursing research official journal of the Eastern Nursing Research Society and the Western Institute of Nursing*. 1989; 38:248-50.
17. Marsh, HW. Negative item bias in rating scales for preadolescent children. A cognitive developmental phenomenon. *Developmental Psychology*. 1986; 22:37-49.
18. Stapleton, LM, Cafarelli, M, Almario, MN, Ching, T. Prevalence and characteristics of student attitude surveys used in public elementary schools in the United States. *Practical Assessment, Research & Evaluation*. 2010; 15(9).

19. Fuchs, M. Face-to-face interviews with children. Question difficulty and the impact of cognitive resources on response quality. *Proceedings of the Section on Survey Research Methods 2007: American Statistical Association*; 2007. p. 2683-90.
20. Chambers, CT, Johnston, C. Developmental Differences in Children's Use of Rating Scales. *Journal of Pediatric Psychology*. 2002; 27(1):27-36.
21. Dashiff, C. Data collection with adolescents. *Journal of Advanced Nursing*. 2001; 33(3):343-9.
22. Fuchs, M. Children and Adolescents as Respondents. Experiments on Question Order, Response Order, Scale Effects and the Effect of Numeric Values Associated with Response Options. *Journal of Official Statistics*. 2005; 21(4):701-25.
23. Fuchs, M. The Reliability of Children's Survey Responses: The Impact of Cognitive Functioning on Respondent Behavior. *Proceedings of Statistics Canada Symposium*; 2008; 2008.
24. Andersen, D, Kjaerulf, A. Hvad kan barn svare på? Om barn som respondenter i kvantitative spørgeskemaundersøgelser. Köpenhamn: Socialforskningsinstituttet 2003.
25. Borgers, N, Hox, JJ. Item Nonresponse in Questionnaire Research With Children. *Journal of Official Statistics*. 2001; 17(2):321-35.
26. de Leeuw, ED. Improving Data Quality when Surveying Children and Adolescents: Cognitive and Social Development and its Role in Questionnaire Construction and Pretesting. *Statistics Sweden*; 2012.
27. Coyle, KK, Russel, LA, Shields, JP, Tanaka, BA. Collecting Data from Children Ages 9-13. Summary Report; Prepared for Lucile Packard Foundation for Children's Health. ETR Associates; 2007.
28. Reich, W, Felton, E. Interviewing adolescents by telephone: Is it a useful methodological strategy? *Comprehensive psychiatry*. 1990; 31(3):211-5.
29. Scott, J. Children as respondents: The challenge for quantitative methods. In: Christensen P, James J, editors. *Research With Children: Perspectives and Practice (2nd Edition)*. Oxford: Routledge; 2008. p. 87-108.
30. Gfroerer, JC, Hughes, AL. The Feasibility of Collecting Drug Abuse Data by Telephone. *Public Health Reports*. 1991; 106(4):384-93.
31. Rew, L, Horner, SD, Riesch, L, Cauvin, R. Computer-assisted Survey Interviewing of School-age Children. *Advances in Nursing Science*. 2004; 27(2):129-37.
32. de Leeuw, ED, Hox, J, Kef, S. Computer-Assisted Self-Interviewing Tailored for Special Populations and Topics. *Field Methods*. 2003; 15:223.
33. Krosnick, JA, Berent, MK. Comparison of Party Identification and Policy Preferences: The impact of Survey Question Format. *American Journal of Political Science*. 1993; 37(3):941-64.
34. Borgers, N, Hox, J, Sikkel, D. Response effects in surveys on children and adolescents: the effect of number of response options, negative wording, and neutral mid-point. *Qual Quant*. 2004; 38(1):17-33.
35. Bradburn, NM, Sudman, S, Wansink, B. *Asking questions: the definitive guide to questionnaire design for market research, political polls, and social and health questionnaires*. CA: Wiley; 2004.
36. Dillman, DA, Tarnai, J. Mode effects of cognitively-designed recall questions: A comparison of answers to telephone and mail surveys. In: Biemer PP, Groves RM, Lyberg LE, Mathiowetz NA, Sudman S, editors. *Measurement errors in surveys*; 1991. p. 73-93.
37. ESS. *Handbook of Recommended Practices for Questionnaire Development and Testing in European Statistical System: ESS*; 2006.

38. Singer, E, von Thurn, DR, Miller, ER. Confidentiality Assurances and Response: A Quantitative Review of the Experimental Literature. *Public Opinion Quarterly*. 1995; 59:66-77.
39. Couper, MP, Singer, E, Conrad, F, Groves, R. Risk of Disclosure, Perceptions of Risk, and Concerns about Privacy and Confidentiality as Factors in Survey Participation. *Journal of Official Statistics*. 2008; 24:255-75.
40. Singer, E, Hippler, H, Schwarz, N. Confidentiality assurances in surveys: Reassurance or threat? *International Journal of Public Opinion Research*. 1992; 4.
41. Sallnäs, M, Wiklund, S, Lagerlöf, H. Social barnavård ur ett välfärdsperspektiv. *Socialvetenskaplig tidskrift*. 2010; (1).
42. Munthe, C, Hartvigsson, T. Etiska aspekter på modeller för att lyssna på barn i familjehem: Mål, komplikationer och konflikter. Stockholm: Socialstyrelsen; 2015.